

Riikka Patrikainen

Naisena äänessä oleminen ortodoksisessa traditiossa

Naisen eletty ortodoksisuus -seminaari

16. syyskuuta 2023

Ortodoksia 64 (2024), 50–65

DOI: 10.61560/ortodoksia.147309

Johdanto

Minut on kutsuttu puhumaan naisena äänessä olemisesta ortodoksisessa traditiossa. Sain kutsun jo melkein vuosi sitten. Minulla on näin ollut paljon aikaa peilata aihetta kirkkomusiikin ja kulttuurintutkimuksen jatko-opintoihini Itä-Suomen yliopistossa ja kokemuksiini omasta työstäni Suomen ortodoksisessa kirkossa. Pidin kesäkuussa hieman samansisältöisen esitelmän Joensuuissa järjestetyssä kansainvälisessä kirkkomusiikkikonferenssissa¹. Niin silloin kuin nytkin huomaan, että puhuminen näin omakohtaisesta aiheesta oman yhteisön sisällä on vaikeaa. Tähän on ainakin kaksi syytä. Ensinnäkään en ole aiemmin tottunut puhumaan kanttorin positiosta käsin, koska roolini kirkossa on varmaan monestakin syystä perustunut laulamisen lisäksi vain kuuntelemiseen. On vaikeaa muuttaa omaa vanhaa tottumusta. Toinen syy on se, että en ole aivan varma miten tervetullutta ääneen ajattelu, omasta kokemuksesta kertominen ja keskustelun peräänkuuluttaminen kirkossamme on. Toiminko jonkun mielestä jopa väärin tällaista puhetta pitäessäni?

Puheeni perustuu omaan kokemukseeni kanttorin työstä sekä väitös-kirjatyöhön, joka liittyy rituaaliseen laulamiseen ortodoksisessa kontekstissa. Koneen Säätiön rahoittaman Kyynelkanavat-hankkeen myötä olen pohtinut

¹ Research on singing funerals as a female cantor in the Orthodox Church of Finland – why do we need autoethnography in the studies on Orthodoxy? 10th International Conference on Orthodox Church Music, 12.–18.6.2023, Joensuu.

aihetta myös itkijä Liisa Matveisen kanssa ortodoksisen nykyitkijän näkökulmasta.² Ehdin olla Ilomantsin ortodoksisen seurakunnan (nykyisin kappeli-seurakunta) kanttorina 18 vuotta (2005–2023) ennen kuin perheemme tänä keväänä muutti Turkuun. Olen tehnyt työtä kirkossamme paikallisesti hyvin monenlaisissa tehtävissä toimistotyöstä suurkuorojen johtamiseen sekä kansallisesti muun muassa kymmenen vuotta Ortodoksisten Kanttorien Liiton hallituksessa, näistä viisi vuotta puheenjohtajana. Väitöstutkimukseni aloitin 2010-luvun puolivälissä työni ohella, sillä koin, että halusin kurottautua paikalliselta ja kansalliselta toimimisen tasolta myös kansainvälisen keskustelun pariin. Vaikka asuin väitöskirjaa aloittaessani itärajalla, etälinkki yliopistoon avasi minulle yhteydet kansainvälisiin tutkijakohtaamisiin ja muun muassa tutkijavaihtoon Ateenan yliopistossa.

Väitöskirjassani tutkin, mikä merkitys on laulamisella ja itkuvirsillä osana ortodoksien toimittamia kuolinrituaaleja. Tutkimukseni pohjautuu Karjalasta tallennettuihin kuolinrituaaleihin³, Kreikassa tekemiini kenttätoihin ja haastatteluihin itkijöiden parissa⁴ sekä Suomessa tekemiini naiskanttorien vertaishaastatteluihin. Lähtökohtana tutkimukselleni on kokemukseni hautajaisten laulamista – ja hautajaisia Ilomantsissa melkein 20 vuoden siellä asumisen ajan riittikin. Vertailen kokemustani hautajaisten laulamista väitöskirjani muihin aineistoihin, ja koetan tätä kautta saada myös henkilökohtaiseen kokemukseeni, rituaaliseen toimijuuteni laulajana, uuden näkökulman. Naisnäkökulma livahti tutkimukseeni sitä aiemmin niin aikomatta, sillä rituaalisen laulajuuden esimerkit itkuvirsiensä parista ja omasta työstäni liittyvät juuri *naisten toimijuuteen*.

Nyt, arkistoaineistojen ja kenttätutkimuksen läpikäymisen jälkeen, olen saapunut työni ehkäpä vaikeimpaan aiheeseen, kanttorina toimimiseen, sillä se on minua henkilökohtaisesti lähimpänä. Tuomalla oman näkökulmani ja kokemukseni näkyvästi esille tuon esille samalla itseni, ja kritiikki, jota tulen saamaan ja jota tieteen tekemisen piirissä kuuluukin saada, kohdistuu myös suoremmin persoonaani. Tällaista tutkimisen tapaa, jossa tutkijan omaa kokemusta käytetään tutkimuksen aineistona, kutsutaan autoetnografiaksi. Metodi ei enää ole aivan uusi kulttuurintutkimuksen puolella, mutta ortodoksi-

2 Lisää hankkeen työskentelystä muun muassa ortodoksikarjalaisen itkuvirsiaperinteen parissa voi lukea Suomen Etnomusikologisen Seuran julkaiseman Musiikin Suunta -verkkolehden erikoisnumerossa "Kyynelekanavat", ks. Hytönen-Ng, Kallonen, Kuittinen, Matveinen, Patrikainen ja Silvonon (toim.) 2024.

3 Patrikainen 2019.

4 Patrikainen 2023.

suuden tutkimisessa sitäkin enemmän. Omaan kokemukseen perustuvassa tutkimuksessa on sudenkuoppansa: jos tutkimukseni jää vain itsestä kertomisen tasolle, ei kyseessä ole tutkimus vaan omaelämäkerta. Autoetnografiasta tekee tutkimusta juuri se, että tutkijan kokemus viedään ilmiötasolle ja ymmärretään osana laajempaa kulttuurista kehystä.

Oman kokemuksen käyttäminen tämän päivän puheenvuoroissa on niin ikään tietoinen valinta. Omakohtaisuus on keino puhutella kuulijaa, tehdä kokemuksista samaistuttavampia. Juuri tätä kanttorien kokemuksen tutkimisen piirissä tarvitaan, sillä näkökulmamme jää usein huomaamatta yhteisen keskustelun piirissä. Yleisön eli teidän palautteenne on tärkeä osa tutkimustani, sitä prosessia, jonka kautta muutan kokemukseni kirkon kentällä tiedoksi, josta voisi olla hyötyä muillekin – myös kirkon ulkopuolella.

Tämän puheenvuoron tavoite ja huomioon otettavat asiat

Minulla on tämän päivän puheessani kolme avainsanaa: nainen, ääni ja ortodoksinen traditio. Positiotani kanttorina leimaa naisnäkökulma. Haluan kuitenkin painottaa, että juuri naisnäkökulma ei ortodoksikanttorin työhön liittyviä ilmiöitä tutkiessa ole aina paras, se on vain yksi työtä määrittävistä piirteistä. Suuri osa kanttorien kokemuksista työssään ei välttämättä tule ymmärrettäväksi sukupuolinäkökulman kautta. Onkin mielenkiintoista pohtia sitä, mihin asioihin sukupuoli voi vaikuttaa.

Sanalla *ääni* voi olla monta merkitystä. Voisin keskittyä puheessani esimerkiksi liturgiseen äänimaisemaan ja sen kulttuurisiin merkityksiin. Jätän tämän tehtävän kuitenkin äänimaisematutkijoille, kuten kanttori Tuuli Lukkalalle. Aihe olisi tämänkin puheen kannalta mielenkiintoinen sikäli, että kanttoreina kohtaamme usein toiveen miesäänien vahvasta läsnäolosta kuorolaulussamme ja naisvoittoisen laulun miesten läsnäolon puutteena. Siksi voikin kysyä, miksi naisvoittoinen tai pelkästään naisten kirkkolaulu ei olisi yhtä ortodoksista ja yhtä hyvää kuin miesten? Keskityn puheessani kuitenkin siihen merkitykseen, mikä äänessä olemisella on *osallisuutena* oman persoonallisen äänen kautta kirkon elämään, ääneen vaikuttamisena ja puhumisena. Ortodoksinen traditio eli perinne on uskomattoman monitulkintainen sana, jonka avaaminen kirkossamme kaipaisi nykyistä enemmän huomiota. Siksi käytän tässä puheessa hetken erilaisiin perinne-sanaan liittyviin näkökulmiin sekä kirkkomme sisällä että kulttuuritutkimuksen parissa.

Puheessani kerron ensin kanttoreista ja naiskanttoreista Suomessa, minkä jälkeen kuvaan kokemuksiani maailmanlaajuisen ekumeenisen toiminnan parista. Pohdin *keskustelun imperatiivia* eli sitä, miksi koen keskustelun välttämättömänä osana kirkkomme elämää sekä sitä, miten voisimme keskustella paremmin, moniäänisemmin. Näen tutkimuksen tärkeänä ulottuvuutena tasapainoisen keskustelun aikaansaamisessa.

Haluan nähdä puheenvuoroni keskustelun avauksena ja yhden näkökulman esille tuomisena, en viimeisenä sanana tai lopullisena päätelmänä. Aiheeseen liittyvä tutkimuksenikin on vielä kesken. En edusta puheessani kaikkia naisia, enkä kaikkia kanttoreita, vaan henkilökohtaista kokemustani ja siitä kasvavaa tulkintaani.

(Nais)kanttorin työ Suomessa

Olemme kanttoreina ortodoksisessa maailmassa Suomessa erityinen ryhmä: koulutuksemme on nykyisin yliopistotasoisista ja teemme seurakuntatyötä täyspäiväisesti. Kun esittäydyn kansainvälisissä ortodoksisissa piireissä, menee minulta aina hetki selittäessä, mitä oikeastaan teen työkseni ja mikä on koulutukseni.

Ortodoksiset kanttorit Suomessa ovatkin kulkeneet koulutuksessa kirkkomme 100-vuotisen autonomian ajalla pitkän tien. Itsenäistymisemme alkutilanne oli se, ettei koulutusta ollut. Tämän jälkeen kanttoreita kirkkomme tarpeisiin koulutettiin yksittäisillä kesäkursseilla, jotka myöhemmin muuttuivat muutamavuotisiksi kanttorikursseiksi pappisseminaarissa. Vuonna 1988 kanttorien koulutus muuttui yliopistotasoiseksi. Työelämään sijoituessani vuonna 2005 virkaan riitti teologian kandidaatin tutkinto, tämän jälkeen tarvittiin maisterintutkinto. Myöhemmin kanttorin virka muuttui kanttorin toimeksi.

Kirkollamme on selvästi ollut näky siitä, että korkealla koulutuksella on suuri merkitys pienen kirkkomme kohtaamisissa haasteissa ja kirkon työssä. Kirkkomuusikkojen teologian maisterin tutkinto, josta karkeasti noin puolet koostuu musiikillisista aineista, antaa pätevyyden ja tietotaitotason, joka tunnistetaan myös kirkkomme ulkopuolella. Se avaa ovet niin kirkon töihin kuin jatkokoulutukseenkin. Koulutus toimii vahvana pohjana kirkkomme jatkuvasti kohtaamisissa muutoksissa.

Mitä kanttori sitten tekee seurakunnassa? Kanttori kantaa päävastuun seurakunnan jumalanpalvelusten musiikista eli kirkkolaulusta, mutta seura-

kunnasta riippuen työnkuva voi olla hyvin laaja. Papin lähimpänä työtoveri-
na kanttorilla on valtava asiantuntijuus seurakuntatyön arjesta.

Toimessa olevina naiskanttoreina olemme maailmanlaajuisessa orto-
doksisisessa perheessä vielä erityisempi ryhmä. Naisia on toiminut kanttorin
sijaisina seurakunnissa todistettavasti pitkälle yli sadan vuoden ajan. Ensim-
mäinen kanttorikurssi, jolle otettiin myös naisopiskelija, oli Kuopion pappis-
seminaarissa vuonna 1974, jolloin Helena Petsalo (nyk. Tchervinskij) aloitti
opinnot. Helena valittiin seurakuntakanttoriksi Helsingissä ensin virkaa teke-
vänä marraskuussa 1980 ja vaaleilla varsinaiseen virkaan helmikuussa 1981.
Seurakuntatyöhön sijoittui 1980-luvun alussa samoihin aikoihin myös Kaisu
Haapalainen (nyk. Potkonen) ja Tatjana Wilenius. Tästä eteenpäin naisia on
ollut kaikilla kanttorikursseilla ja heidän määränsä on jatkuvasti kasvanut.
Nyt ensimmäiset naiskanttorit ovat eläköityneet, ja Tatjana Wilenius siirtynyt
kesäkuussa 2023 tuonilmaisiin. Tälle ikäpolvelle seurakuntatyöhön sijoittu-
minen ei ollut haasteetonta; naisen sopivuutta kirkon työhön epäiltiin vielä
pitkään työelämään sijoittumisen jälkeenkin. Yksi epäily liittyy naisen äänen
kestävyyteen ja kuuluvuuteen kanttorin työssä, mikä nykytilannetta ajatellen
kuulostaa erikoiselta – naiset kuuluvat aivan yhtä hyvin kuin miehetkin. Tii-
na Sormunen ja Minna Bovellan-Järvinen valmistelevat aiheesta Itä-Suomen
yliopistossa pro gradu -tutkielmaa nimellä ”Suomen ortodoksisen kirkon en-
simmäiset naiskanttorit”.

Seuraavaksi esittelen hieman tilastoja. Kevään 2023 tilanne kanttorien
osalta oli Suomessa seuraava: kanttorin toimia oli yhteensä 38 (joista kaksi
puolikasta), mieskanttoreita oli yhdeksän ja naiskanttoreita 23. Täyttämättö-
miä paikkoja oli kuusi (johon nämä kaksi puolikasta myös kuuluvat). Tämä
tarkoittaa prosentuaalisesti sitä, että täytetyistä kanttorin toimista 72 prosent-
tia on naisten hoitamia. Kirkossamme ei tehdä säännöllisesti tilastoja, ja siksi
kiitänkin kirkkomusiikin opettaja Petri Nykästä ortodoksiselta seminaarilta
avusta näiden lukujen selvittämisessä.

Tuntien koulutuksemme ja asiantuntijuutemme kanttoreina, olen viime
aikoina yhä enemmän ihmetellyt sitä, *miten meillä voi olla näin korkeasti koulu-
tettu mutta näkymätön asiantuntijaryhmä kirkkomme sisällä?* Yksi osoitus asian-
tuntijuutemme näkymättömyydestä on aina uudestaan keskusteluun nouseva
kysymys kanttorien kirkolliskokousedustuksesta eli halusta luopua kanttori-
kiintiöstä. Asiaa on minulle – silloin, kun toimin Ortodoksisen Kanttorien
Liiton puheenjohtajana – perusteltu niin, että olisihan kanttoreilla edelleen
mahdollisuus tulla valituksi maallikoiden joukosta. Minulle tämä perustelu

kertoo vahvasti siitä, että asiantuntijuutemme koulutettuina seurakuntatyön asiantuntijoina ei ehdottajien silmissä millään lailla eroa maallikkojen asiantuntijuudesta. Onko kirkollamme varaa menettää näin valtava asiantuntijuus yhteisistä asioista keskusteltaessa ja päätettäessä? Miksi meitä ylipäänsä on koulutettu, jos koulutustamme ei myös kirkkomme päätöksenteossa hyödynnetä? Kuten edellä kuvasin, kirkkomme toimessa olevista kanttoreista 72 prosenttia on naisia. Kysymys kanttorien kirkolliskokousedustuksesta on siksi myös naiskysymys.

Olen oman työni, koulutukseni ja kirkollisten palvelutehtävieni kautta vakuuttunut siitä, että kanttoreilla on paljon enemmän annettavaa kirkkomme rakentamiseksi kuin mitä osaamme seurakuntatasolla tai kirkon tasolla hyödyntää. Mietin keinoja tuoda tätä ääntä enemmän kirkon yhteiseen keskusteluun. Ensimmäisenä pitäisi kuitenkin vakuuttaa kanttorit itse siitä, miten tärkeää heidän asiantuntijuutensa on ja että he voivat tehdä kirkon elämän eteen vaikka mitä. Vaikka koulutuksemme on vahvistunut, emme välttämättä aina itsekään ymmärrä mitä mahdollisuuksia tämä oman työmme ja kirkkomme kannalta tarkoittaa. Tämän jälkeen pitäisi saada kirkon johtajat näkemään tämä potentia ja tekemään rohkeita päätöksiä sen hyödyntämiseksi. Jos kanttorien asiantuntijuutta ei haluta hyödyntää, voidaan kysyä: kuka hyötyy siitä, että kanttorit ovat hiljaa?

Olen omalla kohdallani miettinyt paljon, mistä käsitykseni työni mahdollisuuksista muodostuu. Mitkä äänet tulevat sisältäni, mitkä ulkoa, ja mitä sisäisiä ääniä omista mahdollisuuksistani palvelulla tai olla palvelematta kirkkoa vahvistetaan ulkoapäin? Itselleni ehkä vaikeinta kanttorin työssä on ollut se, että hankkimani lisäkoulutus tai esimerkiksi kielitaito ei ole vaikuttanut siihen, miten taitojani kirkossa on hyödynnetty. On tärkeää, että edistymispyrkimykset huomioidaan työssä jotenkin, sillä muuten intoa käyttää aikaa itsensä ja työnsä kehittämiseen on vaikea ylläpitää.

Minulle jäi kanttorin työstä se vahva tunne, että kirkko – viittaan tällä työnantajainstituutioksi – ei tarvinnut minua. Vai johtuiko kokemukseni, että taitojani ei hyödynnetty siitä syystä, etten osannut ilmaista tarpeeksi selkeästi haluani palvella? Mitä minulta kanttorina odotettiin? Toivottiinko minun puhuvan tai ottavan kantaa yhteisiin asioihin? Vaiko vain laulavan? Tässä yhteydessä eri käsitykset äänessä olemisesta korostuvat, sillä *on eri asia laulaa ja olla osa kirkon äänimaisemaa kuin aktiivisesti osallistua oman persoonallisen äänen säkautta keskusteluun kirkon elämästä ja vaikuttaa yhteisten asioiden eteenpäin vie-*miseen.

Naiskanttorit, tai ainakin minut, on siunattu tehtävään kirkon keskellä. Minulla ei ole lukijan eikä laulajan vihkimystä. En ole osa kirkollista hierarkiaa. Olen keskustellut paljon lukuisten pappien kanssa heidän kokemuksestaan kirkon työssä. Kuulostaa ehkä erikoiselta kun sanon, että hierarkian ulkopuolelle jäämisestä voi vaikeissa keskusteluissa olla myös hyötyä: koska emme ole osa hierarkiaa, meitä ei voi ohjata pelolla menettää asemaamme tai sillä, ettemme hierarkiassa etenisi. Emme saa kultaristiä emmekä kuvevaatetta. Uskon, että meillä naiskanttoreilla olisi tässä käyttämätön mahdollisuus puhua vapaammin yhteisömme kipeistä kysymyksistä sekä näin auttaa myös pappeja heidän työssään.

Tässä yhteydessä pitää muistaa mainita, että arkkipiispa on piispainkokouksessa vienyt eteenpäin juuri kanttorin työhön liittyvän tunnustuksen käyttöön ottamista. Ensimmäisiä naisia on Helsingin hiippakunnassa jo palkittu, mutta esimerkiksi Kuopion ja Karjalan hiippakunnassa kaivataan lisää perusteluja tunnustuksen antamista varten.⁵

Ajattelin pitkään omasta työstäni kirkossa, että minun osani on kuunnella ja laulaa. Viime vuosina olen havainnut, että tämä asenne vieraannutti minua kirkostani. Puhuminen ja kuulluksi tuleminen on osallisuutta. Luulin, että kuuliaisuus tarkoittaa vain kuuntelemista, mutta kävikin niin, että aloin vain kuuntelemalla tulla välinpitämättömäksi kirkkomme elämää, hierarkiaa ja päätöksentekoa kohtaan. Yritän korjata tämän omalla kohdallani, mutta areenaa, jolla kriittinen keskustelu on tervetullutta ei ole helppo löytää. Tämä tapahtuma Valamossa on valoisa esimerkki paikasta, jossa odotamme toistemme puhuvan kipeistäkin omaan kirkkoomme liittyvistä asioista.

Globaali ekumeeninen työ on paljastavaa ortodoksisuuden kannalta

Pari vuotta sitten opintovapaalla ollessani sain Genevestä viestin, jossa tiedusteltiin halukkuuttani osallistua Globaalin ekumeenisen teologisen instituutin (GETI) koulutukseen akateemisen fasilitaattorin ominaisuudessa. En tiennyt mistä oli kysymys, mutta kirje vaikutti vakuuttavalta. Olin aiemmin

⁵ Ensimmäiset kanttorien palkitsemiset Kuopion ja Karjalan hiippakunnassa myönnettiin keväällä 2024: kultaiset ansiomerkit kanttori Oili Mäkirinnalle ja kanttori Kaisu Potkoselle ja hopeiset ansiomerkit kanttori Paula Löfgrenille ja kanttori Annaelina Ylhäisille. Ks. Kanttoreiden palkitsemisia helluntaina kaikissa hiippakunnissa 2024.

tehnyt toki paljonkin ekumeenista työtä Suomessa paikallisella tasolla ja seminaarien muodossa, mutta mieleeni ei tullut, että tätä työtä voisi tehdä laajemminkin. Osaisinko? Pystyisinkö? Mahdollisuus osallistua syksyllä 2022 Saksan Karlsruhessa järjestettävään koulutusohjelmaan kiinnosti niin paljon, että unohdin pelätä kykyjeni puolesta. Se, että pyyntö tuli Genevestä – Suomen kontaktien kautta tosin – johtui siitä, että koulutusohjelmassa oli kiintiöt sekä miehille että naisille kirkkokunnittain. Ortodoksinaisia Itä-Euroopasta vastaavaan tehtävään ei ollut helppo löytää.

Tehtäväni GETI-koulutusohjelmassa oli ohjata nuoria, noin 21–35-vuotiaita teologeja heidän opinnoissaan, keskusteluissaan ja lopputyönsä tekemisessä. Osallistujia vuoden kestävässä koulutuksessa oli yli sata. Omassa 10 hengen pienryhmässämme meitä oli edustettuina liki kaikilta maanosilta ja tulimme melkein kaikki eri kirkkokunnista. Koulutusohjelman kautta osallistuimme myös Kirkkojen maailmanneuvoston (KMN) yleiskokoukseen, joka järjestettiin Saksan Karlsruhessa samaan aikaan. Kokemukseni GETI-koulutusohjelmassa ja KMN:n yleiskokouksessa vaikutti voimakkaasti siihen, mitä tällä hetkellä ajattelen naisten toimijuudesta kirkossamme.

Kirkkojen maailmanneuvosto on olemassa ekumeenisen dialogin ja työn jatkuvuuden ja kehittymisen takia. Siksi en osannut etukäteen arvata, että KMN:n yleiskokous kokoaa ortodoksit ympäri maailman yhteen tavalla, mikä missään muussa kontekstissa ei ole mahdollista.

Ortodoksit erotti yleiskokousalueella lähinnä suurista laumoista mustia viittoja. Siitä jäi ilmeisesti useimmille muille osallistujille se kuva, että naisia ei ole työskentelyssä mukana lainkaan. Joka kerta kun esittelin itseni, tuli ihmisille yllätyksenä, että olen ortodoksi, vaikkakin nainen.

Ekumeenisessa dialogissa ruohonjuuritasolla oli haasteitakin. Välillä koin, että protestanttisia kristittyjä pidettiin kirkon kehityksen huippuna, johon meitä muita verrattiin kehityksestä jälkeen jääneinä. Koska minua ei mielletty ortodoksiksi, kuulin useita jännittäviä keskusteluja, kuten tämän: ”On hyvä, että ortodoksit ovat mukana ekumeenisessa toiminnassa, niin ehkä heilläkin on joku päivä naispappeja”. Kokemus holhoavasta suhtautumisesta ortodokseihin ei ole vain omani, ja ilmiötä käsitellään tutkimuksen piirissä protestanttisuuden pitämisenä uskontojen ideaalituypinä, johon muiden uskontojen edistystä verrataan.⁶

6 Ks. esim. Kupari & Tiaynen-Qadir 2021, 211.

Tällaisista kohtaamisista voisi joko pahastua tai sitten kokea ne haasteena tuoda kirkkaammin esille kirkkomme teologiaa. Tämä haaste on lähihistoriassa otettu vastaan, ekumeeninen dialogi on ollut tärkeässä osassa ortodoksisen teologian kehittämisessä 1900-luvulla.⁷ Sen sijaan, että leimaamme joitain asioita ”läntiseksi hapatukseksi”, voisimme luoda aikamme ilmiöihin keskustelupintaa avaamalla muille oman kirkkomme teologiaa ja perinnettä. Tämä on vaikeampaa silloin, kun ortodoksina kuuluu enemmistökirkkoon, kuten useissa Itä-Euroopan maissa. Suomessa kuulumme vähemmistöön, ja uskon meidän siksi olevan valmiimpia vastaavaan keskusteluun. Suomessa olemme joutuneet luovimaan idän ja lännen välisellä kaltevalla rajapinnalla jo niin kauan, että tästä kokemuksesta voisivat hyötyä muutkin.

Globaalin tason ekumeeninen kohtaaminen kirkasti itselle uudella tavalla sen, minkä kautta ortodokseilla olisi erityisen paljon annettavaa muille kristityille, ja tällä tarkoitan rikasta jumalanpalveluselämäämme. Yleiskokouksen aikana täytyi tosin käyttää salapoliisitaitoja löytääkseen ortodoksisen liturgian, jos itse ei sattunut olemaan ortodoksi. Ne muihin kirkkokuntiin kuuluvat tuttuni, jotka paikalle kaikesta huolimatta löysivät, olivat vaikuttuneita: liturgia vain virtasi eteenpäin, papin ei koko ajan tarvinnut selittää kaikkea mitä tapahtui tai keksiä itse mitä seuraavaksi pitäisi tehdä. Se oli heistä vapauttavaa ja erityistä.

Yleiskokous jätti minulle paljon ajateltavaa liittyen ortodoksiseen identiteettiini. Minulle ortodoksina vahva traditio on tärkeää eli se, että osallistumme kirkossamme jostain elävästä, joka yhdistää meidät niiden kanssa, jotka olivat ennen meitä ja tulevat meidän jälkeemme. Mutta miten pysyä uskollisena traditiolle niin, ettei käännä selkäänsä tälle ajalle ja näille ihmisille, joita omassa elämässämme kohtaamme?

Osallisuus maailmanlaajuiseen ekumeeniseen keskusteluun sai minut ymmärtämään, miten tärkeä ortodoksisen naisteologin ja kirkkomuusikon ääni on – ilman naisten näkyvämpää osallisuutta yhteisissä keskusteluissa myös ortodoksisten miesteologioiden tärkeät argumentit saattavat jäädä kuulematta. Kun minua pyydettiin laulamaan ja laulattamaan yhtä ortodoksiveisua yleiskokouksen päätösjumalanpalveluksessa toisen estyneen laulajan tilalla usean tuhannen ihmisen edessä, ilmoitin heti haluavani, sillä halusin tehdä näkyväksi sen, että myös aktiivisia ortodoksinaisia on olemassa.

⁷ Kalaitzidis 2013.

Perinne argumenttina

Mikä sitten pidättelee meitä hyödyntämästä naisten armolahjoja kirkon elämässä? Tuon esille yhden muutosta tai jopa vanhojen käytäntöjen uudelleen käyttöönottoa vastustavan argumentin, jonka merkitystä kannattaisi pohtia tarkemmin. Kysymys on siitä, miten ymmärrämme perinne-sanank merkityksen kirkossamme.

Kirjassaan *The Orthodox Church* piispa Kallistos Ware toteaa, että ”jatkuvuuden idea on tiivistetty ortodoksille yhteen sanaan, traditioon”.⁸ Traditio tarkoittaa hänen mukaansa ortodoksille laajasti ymmärrettynä ”koko oppijärjestelmää, kirkon hallintoa, jumalanpalveluksia, hengellisyyttä ja taidetta, jonka ortodoksisuus on aikojen saatossa artikuloinut”.⁹ Ware muistuttaa, että kaikki meille menneisyydestä välittyvä ei kuitenkaan välttämättä ole totta eikä oikein, ja korostaa siksi sen kriittistä arvioimista, mitä pidämme kirkomme perinteenä.¹⁰

Tradition tai sen synonyymien, perinteen, käsite on ortodoksille siis valtavan laaja. Kun kohtaamme kirkossamme tämän ajan haasteita, etsimme usein vastausta kirkon perinteestä. Tässä kohti täytyy kuitenkin olla tarkkana, sillä perinne on käytössä väljä termi, joka tarkoittaa yhdelle yhtä ja toiselle toista. Päätöksenteon argumenttina ”yleisortodoksinen perinne” on merkitykseltään äärimmäisen sumea.

Perinteeseen argumenttina kiinnittävät huomiota myös naispapputeen liittyvään keskusteluun osallistuneet ortodoksiteologit. Voloksen akatemian johtaja, teologi Pantelis Kalaitzidis kirjoittaa, että ”[y]leisestä vallitsevasta ortodoksien kielteisestä asenteesta huolimatta viime vuosina sellainen mielipide on saanut jalansijaa (jopa arvostettujen ortodoksisten hierarkkien ja teologien keskuudessa), että ’perinteen’ kriteeriä lukuun ottamatta ei näytä olevan mitään muuta vakavaa teologista syytä, joka estäisi naisten vihkimisen.”¹¹ Tässä kohti en halua avata keskustelua naisten vihkimykseen liittyvistä kysymyksistä, vaan tavastamme argumentoida *perinteeseen* viitaten.

Väitöskirjani toinen ohjaaja, perinteentutkimuksen emeritusprofessori Pertti Anttonen, on tutkimuksissaan usein kiinnittänyt huomiota sanan *perinne* käyttöön. Sen käyttöä vaikeuttaa tutkimuksessa se, että perinne-sana on

8 Ware 1987 [1964], 196.

9 Ibid.

10 Ware 1987[1964], 197.

11 Kalaitzidis 2013, 309. Suom. tekijän.

yhtä aikaa sekä arkikieltä että tutkimustermi. Kontekstista riippuen sanan merkitys siis vaihtelee. Anttonen kirjoittaa, että ”perinne eli traditio [ei] ole määrättyjen perinteeksi sanottujen tai luokiteltujen kulttuuri-ilmiöiden sisäinen tai sisäsyntyinen ominaisuus vaan historiallistavan, kollektivisoivan ja argumentoivan puhettavan kautta tuotettua kulttuurisen toiston nimeämistä, merkityksenantoa ja arvon määrittystä.”¹² Tämän hieman monimutkaisen lainauksen tavoitteena on tuoda esille se, että perinteen merkitys ja sisältö, juuri sen arvo ja toistamisen tarve tuotetaan erilaisilla tavoilla juuri tästä hetkestä käsin. Siksi Anttonen mukaan ”keskeinen kysymys perinteentutkijalle on se, miksi ja miten perinne välittyy”.¹³

Ortodoksisuutta tutkiessa voimmekin kysyä, miksi tulkitsemme perinnettä eri aikoina eri tavoin. Esimerkiksi diakonissaviihkimys yhtenä aikana mahdollisena, mutta toisena aikana ei, on hyvä esimerkki perinteen veloitavuuden tulkitsemisesta eri tavoin. Luin vähän aikaa sitten tutkija Eleni Sotirioun artikkelin¹⁴, jossa selvitetään Kreikan kirkossa 2000-luvun alussa tapahtunutta kehitystä naisten osallisuuden kohdalla. Artikkelin osoittaa, miten juuri Kreikan talousahdinko vaikutti vanhaan järjestykseen palaamiseen, siis siihen, että naisen paikka on kotona ja miehen perheen elättäjänä. Argumenttina uudistuspyrkimysten hautaamiseen käytettiin – taas kerran – sitä, että perinne velvoittaa meitä. Miksi perinne ”vaatii” meitä toimimaan tietyllä tavalla? On muistettava, että me tulkitsemme kirkon perinnettä omasta ajasta ja omista tarpeistamme käsin.

Keskustelun imperatiivi ja tiede keskustelun välineenä

On yksi asia, jonka kautta kirkon jäsenenä voisimme kokea kaikki yhtä lailla osallisuutta jo nyt. Tarkoitin niin papiston kuin maallikoidenkin yhteistä keskustelua meille tärkeistä asioista. Sellaista keskustelua, jossa kaikki kokisivat tulleen kuulluksi. Tämä olisi meidän ulottuvillamme jo ilman mitään sen kummempaa muutospuhetta kirkossamme. Hierarkia ei itsessään estä keskustelua.

Mielestäni moni asia kirkossamme olisi hoidettavissa ja edistettävissä jo sillä, jos osaisimme keskustella ja kuunnella toisiamme. Jos perheessä on ongelmia, onko olemassa muuta tietä eteenpäin kuin kunnioittava, rehellinen

¹² Anttonen 2009, 2.

¹³ Anttonen 2009, 3.

¹⁴ Sotiriou 2021, 7, 18–19.

ja rakkauden hengessä käyty keskustelu? Voiko kukaan, joka tuntee tämän kirkon ja sen jäsenet sanoa, ettei meillä ole ongelmia, joista pitäisi keskustella? Miksi niin usein ymmärrämme kuuliaisuuden juuri vaikenemisena? Miten ylipäänsä voimme ymmärtää toisiamme ja itseämme, jos tapaa keskustella ei ole?

Inspiroivan, kaikkia eteenpäin vievän keskustelun tiellä on esteitä, ja tässä koitan tuoda esiin niistä muutamia. Ensimmäinen este keskustelulle on mielestäni se, että tulkitsemme eri mieltä olemisen helposti riidaksi. Riita ja eri mieltä oleminen ovat kuitenkin kaksi eri asiaa. Juuri riita hajottaa, ei keskustelu.

Keskustelun pitäisi olla turvallista, luovan keskustelun ehdoton lähtökohta on luottamus keskustelijoiden välillä. Tärkeää on *halu ymmärtää oikein* mitä toinen sanoo ja kysyä, jos ei ymmärrä. Usein käy niin, että emme kuuntele toisen ihmisen koko argumenttia, ja siteeraamme häntä virheellisesti. On väärin, jos kirkon kipeistä kysymyksistä keskustellessamme tulemme *leimatuiksi* tietyn asian kannattajiksi ja pahimmassa tapauksessa kirkon vihollisiksi. Silloin keskustelu kieppuu mustavalkoisesti hyvää ja paha - tai oikea ja väärä -akseleiden ympärillä. Asiat harvoin ovat näin mustavalkoisia.

Naisten asemaan liittyvässä keskustelussa näen suuren haasteen siinä, että jäämme junnaamaan paikallaan tunnetasolla, sillä keskustelu nostaa pintaan omat vaikeat kokemuksemme. Kun keväällä pidin esitelmän kansainvälisessä kirkkomusiikkikonferenssissa, tunsin, miten osuin ikään kuin hermoon puhuessani naiskanttorien kokemuksista. Yleisöstä kuulin esimerkiksi sellaisen kommentin, että puheenvuoroni (jonka tarkoitus ei ollut olla provosoiva) herätti niin paljon tunteita, ettei kyseessä ollut henkilö uskaltanut puhua naiskanttorina kokemistaan asioista, sillä se olisi tuntunut Pandoran lippaan avaamiselta. Ymmärrän, että meillä on suuri riski jäädä kiinni tunnepuheeseen, koska useilla meistä on niin paljon ikäviä eriarvoisuuteen liittyviä kokemuksia kirkon työssä – enkä puhu tässä vain naisista. Meidän pitäisi kuitenkin rohjeta ottaa askel eteenpäin, yrittää ymmärtää mistä on kysymys, katsoa mitä voimme tehdä ja miten edetä tässä tilanteessa.

Kirkossa meillä on vain yksi joukkue, yksi Kristus ja yksi pelastuksen laiva. En koe, että on kirkon hengen mukaista luoda vastakkainasetteluja ja hakea polemiikkia. On etsittävä tie rakentavaan keskusteluun, sillä keskustelun puute vieraannuttaa kirkosta. Miten kirkollemme käy, jos sisäänpäin kääntymisen takia teologiamme ei keskustelee tämän ajan ihmisten ja ilmiöiden kanssa? Mikä tässä on meidän vastuumme perinteen välittämisessä tuleville sukupolville?

Luin taannoin uskontotieteilijä Terhi Utraisen tekemän tutkimuksen nykyisin suosiossa olevasta enkeliuskonnosta. Hän piti johtopäätöksissään enkeliuskonnon suuren suosion yhtenä syynä sitä, että ilmiö tarjoaa tilaa naisten omalle uskonnolliselle toimijuudelle silloin, kun valtakirkkomme ei sitä anna.¹⁵ Mielestäni keskustelua vaarallisempaa on se, ettei keskustella. Riski naisten vieraantumiselle kirkostaan on silloin suuri.

Teologista osaamista tarvitaan!

Tieteellinen tutkimus on hidasta. Jokainen väite täytyy perustella ja ymmärtää osana isompaa kokonaisuutta. Tieteen tekeminen on hidasta keskustelua. Kiireellä tehdyt johtopäätökset ovat usein pinnallisia, tieteen avulla ilmiöitä katsotaan tarkemmin. Ja kun katsoo tarkemmin, moni asia ei ole välttämättä sitä, miltä se alussa ulospäin näyttää.

Tieteen tekemisessä ei sinänsä ole merkitystä sukupuolella, mutta jos asiaa katsoo tarkemmin, ihmisen oma kokemuspiiri vaikuttaa kyllä tutkimuskohteiden valintaan ja muun muassa siihen, minkä tavoitteiden saavuttamista tutkimuksen avulla haluaa edistää. Onko esimerkiksi sattumaa, että juuri Carrie Frost on tutkinut naisdiakonaattia?

Naispositiosta tutkii eri asioita ja eri tavalla kuin miespositiosta, samoin maailmassa asuva pohtii teologiaa eri painotuksella kuin luostariasukas. Ihminen on yleensä kiinnostunut itseään lähellä olevista asioista. Siksi on tärkeää saada tutkimuspuolelle enemmän esimerkiksi perheellisiä, sillä korkeasti koulutetut luostariasukkaat ovat helposti kiinnostuneita muista asioista kuin perheelliset. Kirkkoa edustavat yhtä lailla molemmat, sekä luostariasukkaat että maailmassa elävät.

Tulin itse kirkon töihin kirkkolaulajan kutsumuksen kautta, en teologisen kiinnostuksen. Nykyisin ymmärrän, miten keskeinen rooli teologisella osaamisella on kirkkomme kehittämisessä. Kuten Carrie Frost luennoillaan Itä-Suomen yliopistolla useasti sanoi, tärkein kysymys on ”mikä on opetusemme ja elämme sen mukaan?”. Tämän ymmärtämiseksi tarvitaan paljon teologista osaamista.

¹⁵ Utrainen 2020, 224–225.

Toimenpiteitä

Olen tähän mennessä pohtinut naisen äänessä olemista kanttorin ja teologin roolin kautta, nostanut esiin keskustelun osallisuutena ja keskustelun välttämättömyyden siinä, etteivät kirkkomme jäsenet vieraantuisi kirkostaan. Olen pohtinut teologista osaamista keskustelun välineenä. Nyt viimeiseksi lupasin pohtia sitä, mitä voimme tehdä jo nyt asioiden edistämiseksi.

Meidän pitää miettiä tarkemmin, mitä kuuliaisuus kirkossamme tarkoittaa. Olen käynyt sellaisia keskusteluja muiden kanttorien kanssa nyt väitöskirjaa tehdessäni, joista olisi ollut minulle hyötyä jo vuosia sitten työtäni aloittaessani. Tämä on johtunut siitä, että kyseinen kanttori on halunnut olla nöyrä kirkon palvelija ja pitää matalaa profiilia. Jos olemme näkymättömiä, miten voimme oppia toisiltamme? Miten voimme löytää erilaisten asiantuntijoiden luokse, jos olemme nimettömiä ja kasvottomia kirkon palvelijoita? Miten voimme oppia tuntemaan toisemme ja verkostoitua, jos vain painamme päämme alas toisia kohdatessamme?

Syy naisten matalan profiilin pitämiseen voi olla myös kateuden pelossa. Yhden taito ei välttämättä ole kaikkien ilo. Ymmärrän kateuden pelon tilanteessa, kun palvelutehtäviä naisille seurakunnissa on liian vähän. Tehtäviä olisi enemmänkin. Silloin kun seurakunnissa haluamme vaikuttaa tähän, yksi vaihtoehto on asettua ehdolle tai pyytää tuntemiaan naisia asettumaan ehdolle valtuuston vaaleissa. Juuri nyt on se aika - toinen tärkeä keino on äänestää näissä samoissa vaaleissa.

Tunnustusta toistemme arvokkuudesta ja työstä on kirkossamme liian vähän. Tähänkin voimme vaikuttaa annetaan tunnustusta, muistetaan kiittää aina kun siihen tarjoutuu tilaisuus. Kirjoitetaan naisista, pidetään julkisuudessa myös heidän elämäntyölleen puheita. Tehdään toisemme näkyväksi. Mikään ei meitä tästä estä. Jos naisten nimeä ei mainita silloin kuin niin kuuluisi tehdä, mainitaan itse! Kuinka moni on tullut esimerkiksi ajatelleeksi, että ortodoksisen teologian koulutusohjelmasta on Itä-Suomen yliopistossa vastuussa laitoksen varajohtajana nainen eli Maria Takala-Roszczenko? Kansanopistotason koulutuksesta on vastuussa Valamon opiston rehtori Sirpa Koriala. Molemmat teologeja, molemmat kanttoreita. Ja molemmat äärimmäisen päteviä. Ja näitä päteviä naisia kirkkomme eri tehtävissä on paljon lisää.

Lopuksi

Kanttorin työ on ollut ihana työ, seurakunnan työssä olen kohdannut paljon lämpöä ja hyvyyttä. Olen saanut tehdä kirkkolaulajan palvelutehtävästä käsin työtä kirkossamme muutaman vuosikymmenen ajan. Monessa muussa ortodoksimaassa tämä ei olisi ollut mahdollista. Olen paljon iloinen ja paljon kiitollinen. Olen myös ollut kirkkoomme liittyvissä asioissa usein epätoivoinen ja pohtinut, olenko töissä oikeassa paikassa, tarvitaanko minua. Tiedän, että näitä samoja kysymyksiä pohtii kirkossamme myös moni mies.

Helsingissä kirkkomme autonomian 100-vuotisjuhlassa (8.–10.9.2024) kuulemamme patriarkka Bartolomeoksen puheet olivat tässä mielessä kuin lähde janoavalle, keidas autiomaassa. Niiden kautta sai taas vahvistuksen sille, että tämä on minun kirkkoni ja olen kirkostani ylpeä. Saman kokemuksen uskon vahvistumisesta olen saanut myös tässä seminaarissa: tämä on minun kirkkoni, olen siitä ylpeä. Täällä käymämme keskustelu ja täällä kuulemamme valoisat puheenvuorot ovat kirkkomme elämää ja kriittistä keskustelua jo nyt.

Mielestäni tämä seminaari on hyvin osoittanut, että puhumalla kirkkomme asioista naisnäkökulmasta käsittelemme kirkkomme elämän kannalta muitakin keskeisiä aiheita ja alamme pohtia niitä tarkemmin. Tässä mielessä naisnäkökulma on vain yksi näkökulma ihmisyyteen ja tehtäväämme kirkossa. Kun tieteessä jokin metodi, tai laajemmassa mielessä tieteen teon paradigma, on läpeensä kaluttu eri tutkimuksien kautta, voidaan siirtyä uusiin tapoihin tehdä tutkimusta. Ehkä joku päivä myös naisnäkökulma uusia näköaloja avaavana perspektiivinä kirkkoomme on läpikäyty ja voimme siirtyä eteenpäin. Tämän seminaarin perusteella se päivä ei ole vielä tänään.

Lähteet ja kirjallisuus

Anttonen, Pertti (2009). Kulttuurin, perinteen ja perinnön kysymyksiä. *Elore* 16:1 1–6.

Hytönen-Ng, Elina, Kallonen, Emilia, Kuittinen, Emmi, Matveinen, Liisa Matveinen, Patrikainen, Riikka ja Silvonon, Viliina (toim.) (2024). *Musiikin suunta* 46:1.

Kalaitzidis, Pantelis (2013). The Eschatological Understanding of Tradition in Contemporary Orthodox Theology and Its Relevance for Today's Issues. Teoksessa Colby Dickinson (toim.), *The Shaping of Tradition, Context and Normativity*. Leuven: Peeters, 297–312.

Kanttoreiden palkitsemisia helluntaina kaikissa hiippakunnissa 2024. Suomen ortodoksinen kirkko, ort.fi. <https://ort.fi/news/kanttoreiden-palkitsemisia-helluntaina-kaikissa-hiippakunnissa/>. Katsottu 13.8.2024.

Kupari, Helena & Tiaynen-Qadir, Tatiana (2021). Women as agents of glocalization in the Orthodox Church of Finland. Teoksessa Ina Merdjanova (toim.), *Women and Religiosity in Orthodox Christianity*. New York: Fordham University Press, 206–240.

Patrikainen, Riikka (2019). ”Antavat anteeksi ovenvieret” – Matjoi Plattosen kuolinriittikuvaukset siirtymäriittiteorian valossa. *J@rgonia* 17:34, 159–183. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201912165285>.

Patrikainen, Riikka (2023). ”Laments Are Made by Life and Pain”: Ethnographic Interviews as a Context for Performing Greek Death Laments. *Traditiones* 52:3, 129–153. <https://doi.org/10.3986/Traditio2023520306>.

Sotiriou, Eleni (2021). Women and Orthodoxy in the Twenty-First Century, Charting Elements of Change. Teoksessa Ina Merdjanova (toim.), *Women and Religiosity in Orthodox Christianity*. New York: Fordham University Press, 15–49.

Utriainen, Terhi (2020) Elettyä vernakulaaria uskontoa oppimassa. Suomalaiset naiset henkisyuden poluilla. Teoksessa Elina Vuola (toim.), *Eletty uskonto, Arjen uskonnollisuudesta ja sen tutkimuksesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 224–225.

Ware, Kallistos (1987 [1964]). *The Orthodox Church*. Harmondsworth: Penguin.